

Стратегії педагогічного спілкування: сутність та методика діагностування

Світлана МАРТИНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,

Наталія КИПИЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні пріоритетним завданням є вдосконалення організації освітнього процесу, що «має здійснюватися на засадах «педагогіки партнерства». В основу педагогіки партнерства покладено спілкування, взаємодію та співпрацю вчителів, учнів і батьків» [1]. За таких умов виняткової значущості в професійній діяльності набуває обґрунтування стратегії педагогічного спілкування. Зазвичай, кожен педагог самостійно визначає, яка стратегія спілкування з учнями найефективніша. Водночас аналіз практичного досвіду засвідчує, що вчителі не завжди враховують те, що «гуманні стосунки на будь-якому уроці й поза ним мають утверджувати гідність кожного учня, здібного і нездібного, гарного і не зовсім, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя» [3, с. 55]. В оприлюдненій для обговорення Концепції Нової української школи зацентровано саме на тому, що «діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками має замінити односторонню авторитарну комунікацію «вчитель» – «учень» [1]. З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути основні види стратегій спілкування з урахуванням специфіки педагогічної діяльності.

Стратегію спілкування визначаємо як «загальну схему дій вчителя під час спілкування з учнями, яка залежить від конкретної ситуації, в якій воно здійснюється, власних інтересів і переконань педагога» [2, с. 96]. На відміну від стилів спілкування, стратегія охоплює мотиваційно-ціннісну, змістову й операційно-діяльнісну складові, тому для визначення її сутності й необхідно з'ясувати мету, яку визначає педагог; настанови (гуманістичні, маніпулятивні); особливості та специфіку побудови спілкування (співвідношення діалогічного (полілогічного) та монологічного мовлення).

Результати проведеного дослідження підтвердили, що в психолого-педагогічній науці не існує

єдиної класифікації стратегій спілкування. Нашу увагу привернула класифікація стратегій спілкування вчителя з учнями, яку розробила О. Ю. Шогорева. Основу класифікації становить співвідношення здатності й спроможності педагога відверто висловлювати учням власні думки, поділяти переживання, емоції та засвідчувати готовність відчувати й адекватно реагувати під час розмови на зміни в їхньому емоційному стані. Дослідниця виділяє стратегії, що умовно позначає як «Фасад», «Арена», «Сліпа зона», «Мертва зона» [5]. Стверджувати, яка з них є найдієвішою, надто складно, адже стратегії педагогічного спілкування – це багатоаспектне індивідуальне психолого-педагогічне утворення, що залежить від особистісно-професійних якостей і властивостей педагога.

Розглянемо детальніше сутність та особливості стратегій спілкування. Зокрема, визначальними ознаками стратегії «**Фасад**» є те, що взаємини вчителя й учнів характеризуються формалізмом, стереотипно-рольовою взаємодією та відсутністю довіри. Педагог, для якого пріоритетною є ця стратегія, надто вимогливо ставиться до дисципліни, часто повторюючи: «Якщо будете порушувати дисципліну, шуміти, поставлю незадовільну оцінку!» тощо. Отже, спостерігаємо байдуже ставлення педагога до учнів, їхніх індивідуальних особливостей. Найчастіше (як засіб впливу) застосовуються покарання й осуд, що, безперечно, знижує ініціативність дітей. Учителю проводить уроки в монологічній формі, намагається уникати діалогів, полілогів із учнями, використовує лише фронтальне опитування. Водночас він не цікавиться всім тим, що не стосується теми уроку. Така стратегія спілкування спричиняє недовіру, відчуженість, настороженість дітей у ставленні до вчителя, а також численні непередбачувані та конфліктні ситуації.

Педагоги, які послуговуються стратегією спілкування «**Арена**», без зайвих зусиль налагоджують

довірливі стосунки з учнями, широко цікавляться їхніми справами, прагнуть враховувати їхні індивідуальні особливості, потенційні можливості, інтереси та здібності. Вчителі часто повторюють: «Я дуже рада всіх вас бачити!», «Як ваші справи?» тощо. Похвала і схвалення педагога є додатковою мотивацією для навчально-пізнавальної діяльності, адже він висловлює власну думку і заохочує до цього дітей. Водночас він ширший в емоційній взаємодії, застосовує різноманітні методи, прийоми й технології навчання; намагається диференціювати завдання, враховуючи потенційні можливості школярів. За таких умов навчально-виховний процес набуває ознак співпраці, спільного подолання труднощів. Усі розглянуті характеристики засвідчують, що вчитель прагне створити сприятливі умови для повноцінної навчально-пізнавальної діяльності, виховання і розвитку кожного учня.

Педагоги, які виявляють власні як позитивні, так і негативні емоції, переймаються лише досягненням власних амбітних цілей, не зважаючи на реакцію учнів, обирають стратегію «**Сліпа зона**». Вони не вдаються до покарань, але й не застосовують заохочень, перебувають осторонь від життя своїх вихованців. Очевидним є те, що такий педагог постійно перейнятий лише собою і власною діяльністю, учні його не цікавлять, він не замислюється над тим, як спілкуючись із ними, досягти взаєморозуміння. Дитина в цьому разі є лише об'єктом, перед яким такий учитель демонструє свою відкритість, на який переносить своє задоволення чи невдоволення обставинами життя. Ця поведінка є неприпустимою, адже за таких умов учні не відчувають захищеності, не в змоззі сповна реалізувати свої здібності, що й спричиняє конфліктні ситуації.

Особливою стратегією є «**Мертва зона**», що характеризується відсутністю будь-якої взаємодії вчителя і учнів. Дослідження засвідчують, що таке спілкування педагога застосовують досить-таки нечасто.

Безумовно, під час професійної діяльності кожен педагог виробляє власну стратегію, яка може бути притаманною або непритаманною для інших колег. Вважаємо, що вчителям необхідно пам'ятати: «чуйність і лагідність є тією духовною силою, яка здатна вберегти дитяче серце від огрубіння, озлоблення, жорстокості й байдужості, від безсердечного ставлення до всього доброго і світлого в житті... Зло в дитячому серці породжується тільки грубістю, байдужістю...» [4, с. 48].

Пропонуємо **діагностичну методичку, спрямовану на визначення власної стратегії педагогічного спілкування**.

Інструкція

Якщо Ви погоджуєтесь із твердженням, навести відповідного номера поставте знак «+» («так»), якщо ні – знак «-» («ні»). Не зволікайте з відповідями на запитання, адже правильних і неправильних відповідей не існує.

Твердження

1. Я не намагаюся приховувати емоції, які постають під час спілкування.

2. Вважаю, що вмело налагоджую контакт із усіма учнями.

3. Завжди намагаюся приховати від оточуючих своє роздратування.

4. Погоджуюся з твердженням, що про людей, з якими спілкуєшся, варто «знати все», але це неможливо, і я цього не прагну.

5. Мені завжди цікаво, що думають про мене інші.

6. Вважаю, що людина, з якою я спілкуюся, має перейматися моїм ставленням до неї.

7. Мені видається, що є педагоги, які перебільшують значення внутрішнього стану учня в організації навчально-пізнавальної діяльності.

8. Коли я заходжу до класу, то не приховую свого емоційного стану.

9. Завжди намагаюся зрозуміти почуття інших людей.

10. Вважаю, що моє життя стосується безпосередньо лише мене і тому не прагну бути відвертим з іншими людьми.

11. Часто відчуваю, чого саме чекає від мене співрозмовник і намагаюся виправдати його очікування.

12. Вважаю, що в класі має переважати оптимістичний настрій, тому завжди намагаюся демонструвати радість і натхнення навіть тоді, коли їх не відчуваю.

13. Іноді я так захоплююсь поясненням нового матеріалу, що навіть не помічаю, чим займаються в цей час учні.

14. Можу видавати себе перед співрозмовником за іншу людину.

15. Намагаюся уникати відвертих розмов із учнями.

16. Якщо під час розмови мені щось не подобається, я відразу повідомляю про це співрозмовнику.

17. Я цікавлюсь життям інших людей, зокрема, їхнім внутрішнім світом і переживаннями.

18. Вважаю, що свої труднощі, проблеми і неприємності варто обговорювати з іншими людьми.

19. На мою думку, необхідно змінювати характер розмови відповідно до емоційного стану співрозмовника.

20. Якщо учні мене дратують, то я намагаюся це приховати.

21. Вважаю, що педагогові не варто займатися діагностуванням індивідуальних особливостей учнів.

22. Я ставлюсь до всіх учнів однаково доброзичливо і прихильно.

23. Вважаю, що люди, з якими я спілкуюсь, мають знати про моє ставлення до них.

24. Завжди намагаюся знайти індивідуальний підхід до кожного учня.

25. Відверто інформую учнів про їхні позитивні та негативні риси характеру, особливості поведінки.

26. Я завжди прагну знати про ставлення учнів до мене і використовувати це задля користі справи.

27. Мої стосунки з учнями ніколи не впливають на об'єктивність оцінювання їхніх навчальних досягнень.

28. Я ніколи не приховую незадоволення.

29. Намагаюсь не заохочувати інших людей до відвертої розмови.

30. Вважаю, що моє особисте життя нікого не стосується, тим паче учнів.

31. Я більше переймаюся власними почуттями, аніж почуттями учнів.

32. Я ніколи не приховую свого ставлення до інших людей.

33. На початку розмови і під час неї я намагаюся враховувати настрій співрозмовника.

34. Я ніколи не запізнююсь.

35. Вважаю, що педагог має право «не розкриватися» перед учнями.

36. Мені важко знаходити спільну мову з новими людьми.

37. Я прагну видаватися оточуючим спокійним, навіть коли буваю збудженим.

38. Погоджуюся з твердженням, що про учнів варто «знати все», але вважаю, що це неможливо і не прагну цього.

39. Іноді вдаю, що зацікавлений життям іншої людини, хоча насправді мені байдуже.

40. Я завжди охоче виконую обіцянки, які даю учням.

41. На початку уроку та під час нього намагаюся враховувати настрій учнів класу.

42. Мені подобається здаватися кращим, ніж я є насправді.

43. Часто заздалегідь передбачаю, якою може бути поведінка людини в тій чи іншій ситуації.

44. Я завжди висловлюю власну думку щодо соціальних і політичних явищ.

45. Вважаю, що відразу ж відчуваю зміни у ставленні інших людей до себе.

46. Я ніколи нікого не обманював.

47. Вважаю, що учням не треба знати про особисті проблеми вчителя.

48. Я намагаюсь налагодити стосунки з кожним учнем.

49. Навіть тоді, коли я збуджений, намагаюсь з учнями бути спокійним.

50. Я завжди можу уникнути конфлікту, тому що відразу відчуваю, коли людина починає гніватися.

51. Мені складно розповісти учням про власні життєві негаразди, невдачі, а також успіхи.

52. Іноді я занадто пізно помічаю зміни у ставленні інших до себе.

53. У мене не буває таких ситуацій, коли я повідомляю дітям факти, сутність яких сам не розумію.

54. Я ніколи не дорікаю своїм учням.

55. Відчуваю, якщо людина виявляє інтерес до мене.

56. Думаю, що між учителем і учнем завжди має бути дистанція, і не розумію тих педагогів, які

намагаються встановити неформальні стосунки з вихованцями.

57. Намагаюся вибудовувати стосунки з учнями так, аби вони були відвертими зі мною.

58. Вважаю, що учні мають бути ознайомлені з подіями, які відбуваються у педагогічному колективі.

59. Мені подобається, коли я видаюся учням кращим, ніж є насправді.

60. Завжди з нетерпінням очікую наступного дня, щоб зустрітися з учнями.

61. Мене не цікавить життя інших людей.

62. Вважаю, що діти мають знати життєву позицію вчителя і відверто розмовляю з ними на відповідні теми.

63. Вважаю, що вчитель має цікавитися ставленням учнів до нього.

64. Я не вірю в жодні забобони.

65. Ніколи не виявляю свого справжнього ставлення до людей, особливо якщо воно негативне.

66. Я часто розповідаю іншим про власні життєві негаразди.

67. Іноді роблю вигляд, що не чую, коли до мене звертаються.

68. Я завжди намагаюся зрозуміти, що відбувається з учнями в тій чи іншій ситуації.

69. У спілкуванні я завжди намагаюся відчути, як до мене ставиться співрозмовник.

70. Вважаю, що для ефективної взаємодії з учнями вчитель має знати і враховувати їхні індивідуальні особливості.

71. Я часто вдаю, що орієнтуюся в багатьох питаннях, про які не маю жодного уявлення.

72. Я завжди намагаюся дізнатися щось нове про учнів.

73. Я не люблю виділятися серед інших.

74. Якщо учень дратує мене, то я не приховую цього.

75. Я можу змінити хід розмови з учнем, якщо відчуваю, що його емоційний стан суттєво змінився.

Ключ до опитувальника

Шкала «Правдивість»:

+22, 27, 34, 40, 46, 53, 60, 64, 71.

Шкала «Контакт»:

+: 1, 6, 8, 16, 18, 23, 25, 28, 32, 44, 58, 62, 66, 74;

-: 3, 10, 12, 14, 20, 30, 35, 37, 39, 42, 47, 49, 51, 54, 56, 59, 65, 67, 73.

Шкала «Зворотний зв'язок»:

+: 5, 7, 9, 11, 17, 19, 24, 26, 33, 41, 43, 45, 48, 50, 55, 57, 61, 63, 68, 69, 70, 72, 75;

-: 2, 4, 13, 15, 21, 29, 31, 36, 38, 52.

Оброблення отриманих результатів

- За відповідь, яка збігається з ключем, отримує один бал.

- За відповідь, що не збігається, – нуль балів.

- Отримані бали сумуються.

Підрахунок балів варто розпочати зі шкали «Правдивість», оскільки показники за цією шкалою, що дорівнюють 4–5 балам, є критичними і засвідчують, що Ви нещиро відповідали на запитання

опитувальника, і в такому випадку результати вважають недійсними.

Інтерпретація результатів

Якщо Ви набрали за шкалою «Контакт» 13 і більше балів, а за шкалою «Зворотний зв'язок» – 26 і більше балів, це засвідчує про домінування стратегії педагогічного спілкування «Арена». Якщо Ви набрали за шкалою «Контакт» 12 і менше балів, а за шкалою «Зворотний зв'язок» – 26 і більше балів, це засвідчує, що Вам характерна стратегія педагогічного спілкування «Фасад». Якщо Ви набрали за шкалою «Контакт» 13 і більше балів, а за шкалою «Зворотний зв'язок» – 25 балів і менше, це засвідчує, що Ви обираєте стратегію педагогічного спілкування «Сліпа зона». Якщо Ви набрали за шкалою «Контакт» 12 і менше балів, а за шкалою «Зворотний зв'язок» – 25 балів і менше, це засвідчує, що Ви надаєте перевагу стратегії педагогічного спілкування «Мертва зона».

Отже, від вибору педагогом тієї чи іншої стратегії спілкування залежить успішність кожного учня й навчально-виховного процесу в цілому. Кожен учитель має віднайти власний спосіб подолання труднощів, вирішуючи проблему педагогічного спілкування. Педагоги, безумовно, зобов'язані розвивати в собі як відкритість і здатність виявляти індивідуальність, так і здатність відчувати, сприймати й адекватно інтерпретувати зміни в емоційному стані учнів, їхніх почуттях, поведінці та вчинках безпосередньо під час спілкування, а за потреби, змінювати його.

Література

1. *Концепція* Нової української школи. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
2. *Мартиненко С. М.* Діагностування особистісно-професійних якостей вчителя початкової школи: навч.-метод. посіб. / С. М. Мартиненко. – К.: АКМЕ ГРУП, 2015. – 208 с.
3. *Савченко О. Я.* Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К.: СПД «Цудзинович Т. І.», 2007. – 204 с.

4. *Сухомлинський В. О.* Не бійтесь бути ласкавими / В. О. Сухомлинський // Рад. школа. – 1968. – №4. – С. 43–49.
5. *Шогорева Е. Ю.* Психодіагностика індивідуальності в системній парадигмі: учебное пособие / Е. Шогорева, О. Сычев. – 73 с.

Анотації

Світлана МАРТИНЕНКО, Наталія КИПИЧЕНКО Стратегії педагогічного спілкування: сутність та методика діагностування

У статті охарактеризовано основні стратегії спілкування з урахуванням особливостей педагогічної діяльності. Розглянуто адаптовану діагностичну методику, що допоможе педагогам визначити власну стратегію педагогічного спілкування.

Ключові слова: діагностування, педагогічне спілкування, стратегії педагогічного спілкування.

Светлана МАРТЫНЕНКО, Наталия КИПИЧЕНКО Стратегии педагогического общения: сущность и методика диагностирования

В статье охарактеризованы основные стратегии общения с учетом специфики педагогической деятельности. Рассмотрена адаптированная диагностическая методика, которая поможет педагогам определить собственную стратегию педагогического общения.

Ключевые слова: диагностирование, педагогическое общение, стратегия педагогического общения.

Svitlana MARTYNENKO, Nataliya KYPYCHENKO Strategies for pedagogical communication: the essence and method of diagnosing

The authors describe the basic communication strategies in educational activities. The adapted diagnostic technique is disclosed and that technique will help teachers identify pedagogical communication strategy.

Keywords: diagnostics, pedagogical communication, the strategy of pedagogical communication

